

АРГУМЕНТАЦІЯ У КОНТЕКСТІ УСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті розглянуто еволюцію теоретичних підходів до трактування феномену аргументації як варіанту вираження міжособистісної комунікації. Крім того, здійснюється огляд основних методологічних принципів емпірично-орієнтованого лінгвістичного аналізу процесу аргументації у контексті усної комунікації діалогічного характеру.

Ключові слова: аргументація, усне мовлення, усна міжособистісна комунікація, дискурс, інституціональна та повсякденна комунікація, аргументативні та комунікативні стратегії, мовленнєвий акт, фаховий дискурс.

Аргументація як явище охоплює чимало комунікативних контекстів та сфер людської діяльності, починаючи від повсякденного неформального спілкування й закінчуючи жорстко уніфікованою формальною комунікацією у межах визначеного соціального інституту. За своєю суттю аргументація є надзвичайно комплексним, багатоплановим і неоднорідним поняттям і може розглядатись з логіко-філософської, лінгвістичної, комунікативної та соціальної перспективи.

Актуальність дослідження аргументації у контексті усної міжособистісної комунікації обумовлене тим фактом, що з прагматичним поворотом у лінгвістичній науці відбувається переосмислення самої суті поняття аргументації, яка переважно починає розглядатись з перспективи комунікативної парадигми й визначається як комплексна комунікативно-мовленнєва діяльність. Попри переважно емпіричний характер більшості сучасних лінгвістичних досліджень аргументації, на сьогодні ми не маємо загальноприйнятих чітких методологічних принципів та критеріїв ідентифікації та аналізу аргументації як виду комунікативної діяльності.

Метою цієї статті є огляд основних теоретичних та методологічних підходів до аналізу аргументації як виду комунікатив-

ної діяльності через призму усного міжособистісного спілкування, що у свою чергу дозволить виокреслити чіткий теоретичний інструментарій дослідження усної вербальної інтеракції у межах дискурсів аргументативного характеру.

Матеріалом дослідження є новітні методи та підходи до інтерпретації й аналізу аргументації у межах загальної теорії аргументації, а також доробки вітчизняних та зарубіжних авторів з емпірично-орієнтованого лінгвістичного аналізу аргументації як різновиду комунікативної та дискурсивної діяльності.

Поняття "аргументація", під яким у найбільш широкому розумінні слова ми розуміємо процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези тощо) з метою переконання в його істинності чи слушності, загалом має комплексний характер й, залежно від сфери наукових знань, може визначатись та інтерпретуватись по-різному. Утвердження новітньої теорії аргументації як самостійної галузі наукових знань і досліджень відбулося на основі античної теорії аргументації та було досягнуто спільними зусиллями філософів, формальних і неформальних логіків, соціологів та лінгвістів, які займалися проблемами вивчення міжособистісної комунікації, поступово залучаючи принципи інтердисциплінарного підходу до дослідження аргументації як соціального комунікативного процесу. Утім, аж до середини ХХ ст. теорія аргументації ґрунтувалась виключно на принципах та засадах логіки та риторики. Як наслідок, аргументація розглядалась переважно з монологічної перспективи, а її лінгвістичний аналіз зводився до виявлення логічно-іманентних зв'язків між окремими аргументами, твердженнями, умовиводами тощо.

З комунікативним поворотом у лінгвістичній та філософській науці ХХ ст. аргументація починає досліджуватись через призму діалогічної мовленнєвої взаємодії. Як зазначає Й. Бюкер, більшість лінгвістичних робіт, які вивчають феномен аргументації, донедавна мали виключно теоретичний характер, тоді як найновіші дослідження у цій сфері переважно побудовані на емпіричних даних. [Й. Бюкер 2004, 4]. Цей поступальний розвиток у інтерпретації аргументації можна пояснити, по-перше, еволюцією загальних методологічних принципів аналізу мовних явищ та

процесу міжособистісної комунікації, а, по-друге, переосмисленням самої суті аргументації як мовного явища. Водночас відбувається зміщення фокусу дослідження з письмових текстів і поступово аргументація починає аналізувати через призму усної комунікації. Як наслідок аналіз аргументації стає неможливим без системного опису комунікативного процесу, зануреного у визначений соціокультурний контекст дискурсивного характеру.

Водночас лінгвісти зіштовхнулись з проблемою відсутності чітких методологічних критеріїв та практичного інструментарію дескриптивного аналізу аргументації як варіанту реалізації міжособистісної комунікації. Однією зі спроб вироблення згаданих критеріїв стає прагма-діалектична теорія представників амстердамської школи Ф. ван Еемерена та Р. Гротендорста. Прагма-діалектика, розглядаючи аргументацію з діалогічної та соціальної перспективи, пропонує нам виражено нормативну раціонально-орієнтовану модель трактування та аналізу аргументативної комунікативної діяльності на прикладі моделі критичної дискусії. Запропонована модель має виражено нормативний характер й, синтезувавши теоретичні доробки неформальної логіки та теорії мовленнєвих актів, прагма-діалектична модель визначає 5 основних етапів перебігу дискусії, а також характерні для кожного з них типи мовленнєвих актів та їх комунікативну функцію. Крім того, автори прагма-діалектичної теорії висувують 10 правил щодо передумов та аспектів здійснення комунікативно-аргументативної інтеракції. Таким чином прагма-діалектична модель трактує процес аргументації як ідеально-типову послідовність визначених фаз та стадій комунікативної взаємодії між учасниками дискусії, на кожній з яких комуніканти можуть залучати визначений набір мовленнєвих актів, при цьому чітко дотримуючись конститутивних правил ведення критичної дискусії. Важливим аспектом прагма-діалектики є також концептуалізація аргументації як комплексного мовленнєвого акту, що складається з низки простих актів, визначаючи таким чином процес аргументації як комунікативну діяльність з виражено інтенційним характером.

Безумовно, прагма-діалектична теорія є надзвичайно важливим внеском у теорію аргументації, особливо з огляду представ-

лення конкретних критеріїв аналізу аргументації з дискурсивної перспективи. Утім, важко не помітити, що модель критичної дискусії, має виражено ідеально-типовий характер, й, відповідно, може бути залучена у дуже вузькому спектрі комунікативних контекстів. Також прагма-діалектична теорія загалом недостатньо зважає на прагматичні аспекти перебігу комунікації. І, нарешті, надзвичайно проблемним є той факт, що, на протипагу до позиції прагма-діалектики, у реальній комунікації визначені аргументивні дії досить часто мають імпліцитний характер. А. Депперманн взагалі ставить під сумнів ефективність і можливість традиційного аналізу аргументації, оперуючи прийнятими у філософській та лінгвістичній думці поняттями та функціональними ролями типових для процесу аргументації складових, як-от: аргумент, логічний висновок і т. д., адже у мовленнєвій практиці вони досить часто не мають прямого вираження, а аналіз аргументації зводиться до суб'єктивного процесу інтерпретації [А. Депперманн 2003, 18]. Тому, альтернативою до раціонально- та формально-орієнтованих принципів дослідження аргументації є описативний аналіз реальної комунікації у межах чітко визначеного комунікативного контексту з урахуванням спектру психологічних, когнітивних, соціальних та інших факторів, які, безумовно, визначають характер побудови та перебігу аргументації як форми ситуативного вираження міжособистісної комунікації.

Одним з таких підходів стає конверсаційний аналіз, який є поєднанням етнометодологічних, лінгвістичних та феноменологічно-орієнтованих соціологічних й виражено емпіричних принципів інтерпретації комунікативного процесу. У фокусі лінгвістично-орієнтованого конверсаційного аналізу знаходяться не мовні й мовленнєві одиниці та структури, а, насамперед, мова йде про реконструкцію звичних процесів атрибуції змісту, які реалізуються у межах діалогічного мовлення, а також аналізу контекстуальних умов інтеракції у ситуативних рамках діалогу. Таким чином конвертаційний аналіз стає науково обґрунтованим підходом й методологічною базою системного висвітлення процесу діалогічного спілкування з огляду на організацію розмови, виконання контекстуально визначених та утверджених вже безпосередньо у процесі мовленнєвої інтеракції комунікативних ролей. Відповідно

аргументація у контексті діалогічного чи полілогічного усного мовлення, трактується з позиції конвестаційного аналізу як комплекс комунікативних дій, занурених у визначений суспільно-інституційний комунікативний контекст, які реалізуються в процесі комунікації шляхом послідовного поєднання окремих мовленнєвих актів. Таким чином, у центрі лінгвістичного та прагматичного аналізу зосереджуються не мовні форми реалізації окремих мовленнєвих актів, а, насамперед, типові зразки послідовного поєднання цих мовленнєвих актів у визначених комунікативних ситуаціях. Наприклад, секвенція запитання-відповідь, звинувачення-виправдання, структура послідовності мовленнєвих актів при аргументації тощо. [К. Брінкер 2006, 18].

Варто зазначити, що серед існуючих дескриптивних підходів до інтерпретації аргументації чітко простежується зміна фокусу аналізу з кінцевого продукту аргументації безпосередньо на сам процес перебігу комунікативної інтеракції аргументативно характеру у його динамічній проекції з метою опису її реального вербального та екстра-вербального вираження. Одним з варіантів комунікативно-інтеракційного аналізу процесу аргументації є модель, запропонована Т. Шпранцом-Фогасі, згідно з якою співрозмовники у процесі аргументації комунікативно взаємодіють на шести різних дискурсивних підрівнях:

1. Рівень організації дискурсивної взаємодії.
2. Рівень утвердження структури комунікативних дій.
3. Рівень вираження змісту аргументації.
4. Рівень вираження мовної особистості та соціальних зв'язків.
5. Рівень інтерактивної модальності.
6. Рівень обопільного забезпечення правильного розуміння суті комунікації.

Перші 2 рівні визначають контекстуальні рамки здійснення аргументації: соціально-культурний, тематичний, та інституційний контекст комунікації, соціальні, інституційні та комунікативні ролі учасників дискусії і т.д., що передують безпосередньо комунікативній інтеракції між співрозмовниками й наперед визначають характер перебігу цієї взаємодії. Сам процес аргументації, як комплексної мовленнєвої дії обґрунтування власної позиції, змістовно розгортається на третьому рівні, де представля-

ється суть питання, про яке дискутується, позиції комунікантів, тощо. На 4 та 5 рівнях, відповідно, шляхом залучення контекстуально визначених вербальних та екстра-вербальних засобів відбувається утвердження соціальних-комунікативних взаємозв'язків між учасниками дискусії, адже дискурсивний контекст визначає лише основоположні рамки композиційної побудови та характеристики перебігу комунікації. Решта аспектів соціально-комунікативної взаємодії між комунікантами утверджуються вже безпосередньо під час мовленнєвої інтеракції.

Як уже зазначалось раніше, у більшості сучасних процесуально-орієнтованих підходів до концептуалізації аргументації переважає теза про те, що аргументацію варто аналізувати як комунікативну діяльність та динамічний процес, спрямований на переконання, а також як сукупність прийомів для захисту точки зору перед аудиторією. Тобто за своїм характером аргументація має виражений комунікативний та прагматичний характер, адже є, по суті, засобом досягнення визначених комунікативних цілей. Як наслідок, аргументацію як комунікативний процес можна і варто розглядати з теоретичних позицій функціональної прагматики та теорії мовленнєвих актів.

Відповідно, якщо діалектичні та структурно-орієнтовані теорії інтерпретують аргументацію як форму простого трьохрівневого висловлювання (теза-аргумент-висновок), то з позиції функціональної прагматики аргументація – це складний комплекс ілокутивних актів, що мають чіткий інтенційний характер та адресованість. Емпірично-дескриптивний аналіз реальних форм реалізації аргументативного дискурсу з позиції прагмалінгвістики дозволяє виділити конкретні типи та послідовності мовленнєвих актів, з допомогою яких формально виражається аргументативна мовленнєва діяльність у визначених комунікативних контекстах.

На прикладі дескриптивного аналізу усної аргументації в інституційно-контекстуальних рамках німецької теле-дискусії, А. Янел виділяє наступні види типових комунікативно-мовленнєвих актів, що утворюють основу аргументативної мовленнєвої діяльності диспутантів: "заперечення", "погодження", "ствердження", "настанова", "повчання", тощо. [А. Янел 2000,13]. І хоча автор

визнає той факт, що через комплексність структури теле-дискусії досить тяжко однозначно визначити окремі аргументативні кроки, адже вони часто мають імпліцитний характер, утім, як доводять прагматично-орієнтовані дослідження аргументативного дискурсу, у практичному мовленні аргументативно-комунікативна діяльність завжди реалізуються у формі послідовності низки аргументативних кроків, які у свою чергу є сукупністю окремих мовленнєвих актів.

На основі твердження про характер аргументації як складного комплексу комунікативно-мовленнєвих актів низка лінгвістів пропонує власний варіант концептуалізації типів та послідовності мовленнєвих актів, які утворюють мета-акт аргументації. Зокрема, варто згадати модель Д. Олінгер, яка загалом виділяє 30 типових аргументативних категорій, які використовують комуніканти у контексті модереної дискусії. [Д. Олінгер; 2003, 65]. Кожна зі згаданих категорій за своєю суттю є нічим іншим як окремим мовленнєвим актом, як-от: "стверджувати", "пояснювати", "конкретизувати", "заперечувати", "робити пропозицію" тощо. Або ж сукупністю кількох ілокутивних актів для досягнення визначених комунікативних цілей на кожному з етапів дискусії. Деякі вчені прирівнюють аргументативну мовленнєву діяльність у контексті усної дискусії виключно до обґрунтування власної позиції чи точки зору, визначаючи мовленнєвий мета-акт "обґрунтування" комунікативним ядром дискурсу цього типу [А. Янел 2000, 47].

Крім того, аналіз аргументації як комунікативної дії може бути здійсненим з дидактичної перспективи через призму поняття "мовленнєва компетенція". Виходячи з розуміння аргументації як комунікативно-мовленнєвої дії, Е Грундлер відстоює тезу про те, що поняття "комунікація" та "аргументація" є нероздільними, й на основі цього твердження пропонує власний варіант моделі аргументативної компетенції, яка може розглядатись, як специфікація загальної комунікативної компетенції [Е. Грундлер 2011,43]. Індикаторами аргументативної компетенції у контексті усного спонтанного мовлення є:

- 1) змістова когерентність;

- 2) комплексність аргументації;
- 3) кооперативність у процесі спільного конструювання змісту комунікантами;
- 4) орієнтація на комунікативного партнера;
- 5) адекватність аргументації;
- 6) ефективність аргументації.

І, хоча, деякі з наведених індикаторів є досить неоднозначними для трактування, утім, наведена модель знаходить своє застосування у кількох контрастивних студіях у контексті аналізу навичок аргументування в усній комунікації носіїв та не носіїв німецької мови⁴.

Підсумовуючи, варто зазначити, що новітні підходи до лінгвістичного аналізу аргументації загалом зводяться до її дослідження на прикладі комунікації, зануреної у визначений соціокомунікативний та інституційний контекст, відмовляючись від принципів формальної логіки та структурно-орієнтованих теорій, які здебільшого зосереджувались на висвітленні структурно-іманентних зв'язків між окремими аргументами. Грунтуючись на принципах дискурсивного аналізу та інших теоретично обґрунтованих методах дослідження комунікативного процесу, зокрема конверсаційного аналізу, аргументація як варіант комунікативної діяльності, як правило, розглядається щонайменше на кількох дискурсивних рівнях (змістовому рівні, рівні конструювання та вираження соціальних зв'язків тощо).

Крім того, надзвичайно важливим питанням в процесі аналізу аргументації є експлітація аргументативної мовленнєвої діяльності як такої, а також ідентифікація окремих аргументативних кроків та дій у контексті усної комунікації. Залучивши теоретичні положення функціональної прагматики, з позиції котрої аргументація визначається як комплексний метакомунікативний акт діалогічного, соціального, стратегічного та виражено інтенційного характеру, що складається з низки простих ілокутивних актів, а також лексичних, лексико-грама-

---

⁴ Див. праці А. Янел (2000), Д. Олінгер (2003) та інш.

тичних, синтаксичних та риторичних мовних засобів, спрямованих на досягнення визначених адресантом комунікативних цілей, ми отримуємо необхідний теоретичний інструментарій для описативного аналізу аргументації як комунікативного процесу. Крім того, можливими індикаторами аргументації у процесі усної комунікації є типові для цього виду комунікативної діяльності ілюктивні мовленнєві акти, визначені лексичні елементи, як-от: перформативні дієслова, модальні дієслова та частки, а також риторичні засоби та прийоми (напр. риторичні питання, апеляції, тощо), які виконують роль експлітації аргументації як комунікативної дії.

Підсумовуючи, варто зазначити, що при залученні теоретичних позицій функціональної прагматики та теорії мовленнєвих актів до концептуалізації феномену аргументації ми отримуємо необхідний інструментарій та теоретичну базу для ідентифікації та аналізу аргументації як варіанту реалізації міжособистісної комунікації. У поєднанні з методом конверсаційного аналізу ми залуцаємо таким чином необхідний інструментарій для емпіричного аналізу аргументації як діалогічного, соціокомунікативного процесу в його процесуальному, динамічному вимірі як на його мікро-, так і макроструктурному рівні.

Надзвичайно цікавим та потенційно перспективним є також аналіз комунікативно-аргументативного процесу через призму фахового чи фахово-орієнтованого усного мовлення, адже подібний аналіз дасть можливість зробити конкретні висновки щодо конструювання та реалізації аргументативного дискурсу у визначеному інституційному комунікативному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кошеварова Ю. А. Коммуникативно-прагматический анализ аргументативного дискурса. Автореферат дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 04. Уфа, 2006.
2. Селіванова О. О. Методологічні проблеми дослідження діалогу. Одеський лінгвістичний вісник. 2013. Вип. 1. – С. 144–158.
3. Brinker, K. (2006). Linguistische Gesprächsanalyse: Eine Einführung. Berlin: E. Schmidt.
4. Deppermann, A. (2003). Gespräche analysieren. Eine Einführung, 125 S.

5. *Eemeren, F. H. van, Grootendorst, R. (2004). A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach. Cambridge: Cambridge University Press.*

6. *Grundler, E. (2011): Kompetent argumentieren: Ein gesprächsanalytisch fundiertes Modell. Stauffenburg.-412 S.*

7. *Jahnel, A. (2000) Argumentation in internationalen Fernsehdiskussionen. München: Iudicium. – 407 S.*

8. *Ohlinger, D. (2003) Argumentation in der Erst- und Fremdsprache. Pragmalinguistische und grammatikalische Aspekte anhand von Argumentationen deutscher und litauischer Studierender. Berlin: Peter Lang. – 561 S.*

Стаття надійшла до редакції 27.04.15

Б. И. Маленький, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

Аргументация в контексте устной коммуникации: концептуализации понятия и методы эмпирического лингвистического анализа

В статье кратко рассмотрена эволюция теоретических подходов к трактовке и концептуализации феномена аргументации как варианта выражения межличностной коммуникации. Также в статье осуществляется обзор основных методологических принципов эмпирически-ориентированного лингвистического анализа процесса аргументации в контексте устной коммуникации диалогического или полилогического характера.

Ключевые слова: аргументация, устная речь, устная межличностная коммуникация, дискурс, институциональная и повседневная коммуникация, аргументативные и коммуникативные стратегии, речевой акт, профессиональный дискурс.

B. Malenkyi, Postgraduate student

Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kiev

Argumentation in the context of oral communication: modern approaches to its conceptualization and empirical methods of linguistic analysis

This paper reviews the evolution of theoretical approaches to theoretical interpretation of argumentation as a an example of communicative and speech action within the framework of oral interpersonal communication. In addition, it summarizes the main characteristics of argumentative speech acts and offers an overview of contemporary methodological principles and approaches to empirically-based linguistic analysis of argumentation in oral communication of dialogical nature.

Keywords: argumentation and process of reasoning, oral interpersonal communication, argumentative discourse, institutional and everyday communication, argumentative and communicative strategy, speech act, professional discourse.